

УДК 37.015.3:159.964.2
DOI: 10.24144/2524-0609.2020.46.88-91

Нелін Євген Володимирович

кандидат педагогічних наук, психоаналітик
Інститут професійної супервізії
м. Київ, Україна
ievgen.nelin@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5612-8589>

ДІЯЛЬНІСТЬ АВГУСТА АЙХОРНА (1878–1949) ЯК ПРИКЛАД ПОШИРЕННЯ ІДЕЙ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація. В умовах Нової української школи пріоритетне значення мають дослідження ефективних методик педагогіки партнерства. Яскравим прикладом цього є діяльність австрійського психоаналітика А. Айхорна, який взаємодіяв з важкими і соціально занедбаними дітьми. Мета статті – здійснити аналіз ідей А. Айхорна та розкрити специфіку організації освітнього процесу в умовах альтернативних закладів освіти для малолітніх правопорушників. Для цього нами було використано комплекс теоретичних методів, зокрема аналіз, синтез та інтерпретація. У результаті наукового пошуку встановлено, що А. Айхорн розглядав роботу з педагогічно занедбаними дітьми у контексті вільного виховання і розширення учнівської автономії. Проведений аналіз дозволив розкрити специфіку організації навчально-виховного процесу в умовах освітніх центрів, в яких надавалася допомога важким підліткам. Зроблено висновок, що в умовах реалізації НУШ і поширення педагогіки партнерства великого значення набувають дослідження альтернативних освітніх технологій і психоаналітичної педагогіки як однієї з найбільш перспективних концепцій сучасності. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні внеску А. Адлера у роботу з дефективними дітьми і технік індивідуальної психології.

Ключові слова: А. Айхорн; психоаналітична педагогіка; альтернативна освіта; психоаналіз; превентивне виховання.

Вступ. Формування якісно нової школи в Україні не можливе без дослідження успішних педагогічних практик, які були поширені у найбільш розвинутих країнах світу. З-поміж всесвітньо відомих альтернативних закладів освіти, мало дослідженими є авторські школи психоаналітично спрямованих педагогів, до яких відносяться А. Айхорн, З. Бернфельд, Б. Беттельхайм, Ф. Дольто, Г. Лейн, О. Нілл, Г. Фігдор та ін. У своїй діяльності розробники психоаналітичної педагогіки критикували методи авторитарної педагогіки і намагалися розвинути ідеї партнерської взаємодії, що сприяло нормалізації освітнього процесу і зниженню напруги у відносинах між учителем та учнями. Використання психоаналізу у педагогічній практиці відкрило нові можливості організації освітнього процесу, зокрема через упровадження ідей групаналізу, методів психоаналітичної психодрами, професійної супервізії, слайд-педагогіки та ін. В умовах реалізації концепції «Нова українська школа», дослідження ідей психоаналітичної педагогіки має пріоритетне значення, особливо у контексті інклюзивної освіти і роботи з важкими дітьми, з якими у своїй практиці взаємодіяв австрійський педагог і психоаналітик А. Айхорн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність А. Айхорна побіжно досліджена у контексті розвитку психоаналітичної педагогіки ХХ ст. Зокрема, з-поміж вітчизняних дослідників, професійні здобутки А. Айхорна вивчала Н. Лапекіна, яка розкрила особливості психоаналітичної педагогіки у роботі з асоціальними підлітками в Австрії; А. Філенко, у своїй дисертації, дослідив історію психоаналітичної педагогіки у Західній Європі та методи роботи А. Айхорна з молодими правопорушниками. На окрему увагу заслуговують розвідки іноземних фахівців, зокрема К. Айлера та І. Галатцера-Леві, які деталізували методи роботи А. Айхорна з делінквентами і соціально занедбаними дітьми та окреслили перспективи використання психоаналітичної педагогіки в умовах сучасних закладів соціального впливу і перевиховання.

Мета дослідження – здійснити історико-педагогічний аналіз ідей А. Айхорна та розкрити специфіку організації освітнього процесу в умовах альтернативних закладів освіти для малолітніх правопорушників.

Методи дослідження. Для досягнення мети було використано комплекс теоретичних методів, зокрема аналіз, синтез та інтерпретація. Разом з тим, для глибшого розуміння професійного розвитку А. Айхорна, було використано метод психоісторії (психобіографії), що дозволило розкрити професійні здобутки австрійського психоаналітика у контексті суспільних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Розвиток альтернативних педагогічних теорій ХVІІІ–ХХ ст. явив світу багато новаторських ідей. Одним із напрямів альтернативної освіти була психоаналітична педагогіка, заснована З. Фрейдом на початку ХХ ст. і яка активно розвивалась у подальшому завдяки зусиллям постфрейдистів, неопрейдистів, еґо-психологів та інших представників глибинно-психологічного напрямку. Відомим послідовником ортодоксальної (фрейдистської) психоаналітичної педагогіки вважається А. Айхорн – австрійський педагог, який першим почав використовувати методи психоаналізу у роботі зі складними та соціально занедбаними дітьми [1].

А. Айхорн народився у 1878 р. у католицькій родині банківського працівника. Зважаючи на невеликі статки родини і неможливість навчатися в університеті А. Айхорн вступив на спеціальність учителя початкових класів і тривалий час вчителював, доки у 1907 р. не став співзасновником військових виховних будинків для хлопців. Робота цих будинків була підконтрольна військовим відомствам, з якими А. Айхорн сперечався щодо доцільності зубріння військового уставу і культивування військової муштри. Свої аргументи А. Айхорн наводив у контексті історії Пруссії і правління Фрідріха ІІ (Великого), який зазвичай направляв офіцерів запасу на роботу учителями народних шкіл. Таким чином, люди, які були навчені покладатися на силу і тотальний контр-

оль стали вихователями прусського народу, що призвело у підсумку до усім відомих наслідків [2, с. 36]. Однак з роками ситуація не змінилась, і переважна більшість людей обирають фах учителя не через бажання працювати з дітьми і поклик серця, а тому, що шукають віддушину для своїх емоцій, прагнуть виховувати інших, при тому, що й самі страждають від поганого виховання і низького самоконтролю. Таким чином емоційне відігрування є наріжним каменем і суттю як процесу виховання, так і кримінального кодексу, які багато років підтримують цю систему порочного кола [2, с. 37]. Загалом, для часткової зміни освітньої системи, А. Айхорн пропонував збільшити кількість годин на вивчення природничих дисциплін, першої медичної допомоги, заняття спортом і трудове виховання. Завдяки його зусиллям військові будинки перетворилися у зразкові дитячі будинки, в яких навчалися переважно діти з малозабезпечених родин [3, с. 2].

Протягом 1907–1918 рр. А. Айхорн відповідав за управління Віденськими будинками для хлопців, доки, із завершенням Першої світової війни, не був призначений відповідальним за створення освітнього центру для дітей, які мали проблеми із законом. Освітній центр було відкрито у 1919 р. у м. Холлабрунн на території колишнього табору для біженців (з 1920 р. центр діяв у м. Санкт-Андре). У своїй роботі А. Айхорн переконував, що пригнічення особистості, яке широко використовувалося у педагогічній практиці, спричиняло вияви делінквентної поведінки та психічні травми у дітей. Критикуючи традиційну педагогіку, А. Айхорн розробив курс альтернативного виховання, в основу якого було покладено жвавий інтерес до особистості учня і розуміння його психологічних потреб [5].

За даними А. Філенко, в умовах складної соціально-економічної ситуації у повосенній Європі більшість педагогів продовжували застосовувати застарілі методи авторитарної педагогіки, тілесних покарань і муштри. Однак, на практиці, такі методи викликали переважно додаткову ненависть підлітків. У свою чергу ідеї гуманізму і реформаторської педагогіки, в яких пропаялися прояви милосердя і любові, не давали бажаних результатів, що спонукало А. Айхорна до пошуків альтернативних педагогічних технологій. Спочатку А. Айхорн цікавився основами невропатології, експериментальною психологією В. Вундта та експериментальною педагогікою Е. Неймана, доки не відкрив для себе психоаналіз [4, с. 89–90].

У 1925 р. публікується найбільш відома праця А. Айхорна – «Покінута молодь», передмову до якої написав З. Фрейд [7]. За словами З. Фрейда ніколи раніше застосування психоаналізу не викликало такого інтересу і надій, оскільки дитина стала основним об'єктом дослідження психоаналізу, змінивши по значимості невротичну особистість. Психоаналіз засвідчив, що дитина живе у кожному дорослому, тому психоаналітична турбота за дітьми повинна піти на користь навчанню і захисту дітей від хибних тверджень [7, с. 272]. На думку З. Фрейда, психоаналіз не навчив А. Айхорна новому, зважаючи на попередній досвід роботи з дітьми, однак психоаналіз дав йому чітке теоретичне розуміння правомірності його ставлення до дітей [7, с. 273].

Важливе місце у теорії А. Айхорна посідають проблеми поширення криміногенної поведінки і групової делінквентності підлітків. А. Айхорн наголошує, що «зараження» дитини поведінкою групової асоціальності спричиняється не стільки домінуванням ефекту натовпу, скільки схожими особливостями

особистісного зростання. Зокрема, головна причина, чому діти створюють угруповання і вчиняють протиправні дії, на думку А. Айхорна, полягає у тому, що підлітків єднає спільний емоційний досвід, а саме ранне розчарування і фрустрації у відносинах з батьками (раннє і тривале відлучення від матері, приниження і несправедливе поводження тощо). Емоційно занедбані діти об'єднуються і протистоять всьому світу, вчиняють протиправні дії і прагнуть помститися своїм кривдникам [2, с. 30–31].

Запропонований А. Айхорном підхід передбачав вивчення психології правопорушників і розкриття особливостей суспільної реакції на них. Психоаналітична педагогіка, на думку А. Айхорна, спрямовувалась не на навчання дитини новим знанням чи на формування соціально прийнятих поведінкових норм і перевиховання особистості, а скоріше на встановлення причин виникнення неврозів, фрустрацій, наявність перенесення несвідомих афектів, причин амбівалентності почуттів, особливостей психіки дитини з метою подальшого вивільнення її від девіантних і делінквентних проявів у поведінці [4, с. 92].

У своїх дослідженнях А. Айхорн наводить аргументи, що діти з делінквентною поведінкою вогне ставляться до школи як соціального інституту, оскільки вважають, що школа є місцем змови між батьками і суспільством проти інтересів підлітка. Також негативно більшість правопорушників ставляться до психотерапевтів, якими часто лякають підлітків. Будь-яка терапія, що організована для контролю за поведінкою важкого підлітка, сприймається ними як спроба змусити себе відповідати соціальним очікуванням, через що у роботі з такими дітьми часто спостерігається негативне перенесення [8, с. 156].

Власним прикладом А. Айхорн доводив, що потрібно показувати важкому підлітку, що психотерапевт (тьютор, учитель, коуч) не є агентом батьків чи превентивної інстанції. Позиція учителя має бути максимально нейтральною. При цьому, велику шкоду дитині завдає позиція учителя, який виступає у ролі союзника дитини-правопорушника. У такій ситуації А. Айхорн запевняв, що важкий підліток, який з обережністю ставиться до оточення, буде сприймати поведінку учителя як хитрість або слабкість, яку можна використати у своїх цілях. Загалом було помилково звертатися до асоціального підлітка, який поки не міг розвинути дружні взаємостосунки, як до друга. При цьому психотерапевт повинен розвивати позитивне перенесення дитини і навчитися розуміти істинну природу її вчинків [8, с. 157].

Під час упровадження експерименту в освітньому центрі для малолітніх правопорушників, А. Айхорн дотримувався думки, що одна з основних проблем делінквентів полягає у неможливості придумувати імпульсивні реакції, що часто призводить до конфронтації з суспільством. Тому, в умовах спеціального закладу освіти, малолітнім правопорушникам необхідно створити умови, в яких вони магнуть можливість вільно проявляти свої емоції і при цьому не відчуватимуть дефіциту уваги, спілкування і підтримки зі сторони дорослих. Також важливою умовою успішної ресоціалізації малолітніх правопорушників А. Айхорн вважав організацію роботи у групах, які мають бути поділені за принципом подібності асоціальних порушень. Зважаючи на це, вихователі повинні уміти правильно діагностувати причини делінквентної поведінки дітей, підбирати дієві превентивні прийоми і впроваджувати їх в умовах фізичної і трудової діяльності, що сприяє сублімації асоціальних проявів.

Професійні успіхи А. Айхорна привернули ува-

гу А. Фрейд. У 45-річному віці А. Айхорн пройшов власний психоаналіз у П. Федерна і був прийнятий до Віденського психоаналітичного об'єднання. Коли його експеримент по перевихованню важких підлітків завершився, А. Айхорн відкрив у Відні приватні освітні центри, в яких практикував психоаналіз, допоки не став редактором «Журналу психоаналітичної педагогіки». Протягом 1931–1932 рр. А. Айхорн працював у приватній школі «Хітцинг», яку очолювала А. Фрейд, а у роки нацистської окупації залишався одним з небагатьох психоаналітиків, хто не полишав Відень і продовжував свою практику. Як підсумок, у завдяки зусиллям А. Айхорна у 1946 р. було відроджено Віденське психоаналітичне товариство, яке він очолював. У 1947 р. А. Айхорна було зараховано до Міжнародної психоаналітичної асоціації та Чиказького психоаналітичного товариства, а на початку 1949 р., на честь 70-річчя, під редакцією К. Айслера була видана колективна монографія з питань делінквентності і підліткової дисоціальності [6]. До збірника, окрім праць А. Айхорна, увійшли статті 36 психоаналітиків, з-поміж яких були Е. Джонс, М. Малер, П. Федерн, А. Фрейд та ін. [2, с. 26].

У біографії, яка була видана у 1966 р. Віденським психоаналітичним об'єднанням, зазначалося, що попри роботу у соціальних органах опіки, А. Айхорн не відчув користі від цього досвіду під час вивчення психоаналізу [3, с. 2]. Послідовники А. Айхорна характеризували його як найбільшого знавця дитячих душ і вмілого практика, який з успіхом впроваджував ідеї психоаналізу З. Фрейда в освіті. Зокрема у післямові до чергового видання книги «Покинута

молодь», К. Айслер написав: «Як великий митець, який вільно володіє своїм інструментом [...], Айхорн розумівся на грі на власному інструменті, яким була людська особистість. У короткі строки він міг перетворити марнотрата у «скупого лицаря», крадія – у кришталево чесну людину, порушника суспільних норм – у прибічника закону і порядку» [6, с. 208]. У свою чергу Х. Когут зауважив: «Багатство А. Айхорна використовувати різні технічні прийоми здавалося невичерпним, оскільки це було вираженням його психологічного генія; для нього кожна психологічна ситуація була новою, живою та захоплюючою» [9, с. 133].

Висновки і перспективи. Загалом, А. Айхорн відкрив новий напрям у психоаналізі – соціальну роботу. Він докорінно оновив підхід до «покинutoї» молоді, продемонструвавши, що асоціальні явища – як приховані, так і ті, що виявляються – мали своє походження у сильній нестачі соціально-емоційної підтримки у дитинстві. Його ідеї щодо використання механізму перенесення як терапевтичного інструменту, про важливість особистості вихователя, розуміння вчинків складних підлітків і необхідність надання маргіналізованим молоді почуття відповідальності, щоб допомогти реінтегрувати їх у соціальний спосіб, продовжують залишатися актуальними і сьогодні. В умовах упровадження у систему Нової української школи методів інклюзивної освіти, перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті адлеріанської психоаналітичної педагогіки і внеску А. Адлера у роботу з дефективними дітьми.

Список використаної літератури

1. Айхорн А. *Трудный подросток*. Москва. Апрель Пресс: ЭКСМО-Пресс, 2001. 295 с.
2. Клювер К. Правонарушители и возможности их терапии. *Энциклопедия глубинной психологии. Т. II. Новые направления в психоанализе*. Москва. «Когито-Центр»; МГМ, 2001. С. 26–60.
3. Лапекіна Н. Н. Коррекция асоциальности и беспризорности в психоаналитической педагогике. *Культура и общество*. 2006. URL: <http://www.e-culture.ru/Articles/2006/Lapekina.pdf>.
4. Филенко А. С. Психоаналитическая педагогика в Западной Европе первой трети XX-го века: дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Великий Новгород, 2010. 135 с.
5. Aichhorn, August (1878-1949). *International Dictionary of Psychoanalysis*. URL: <https://www.encyclopedia.com/psychology/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/aichhorn-august-1878-1949>.
6. Eissler K. R. Abriss einer Biographie August Aichhorns. In: *Aichhorn A. Verwahrloste Jugend*. Bern: Verlag Hans Huber, 1977. 212 s.
7. Freud S. Preface to Aichhorn's Wayward Youth. In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XIX (1923-1925): The Ego and the Id and Other Works*. 2014. P.271–276. URL: <http://freudians.org/wp-content/uploads/2014/09/Freud-Preface-to-Aichhorns-Wayward-Youth.pdf>.
8. Galatzer-Levy I., Galatzer-Levy R. August Aichhorn. A Different Vision of Psychoanalysis, Children, and Society. *The Psychoanalytic study of the child*. 2007. Vol. 62. 153–179.
9. Kohut H. August Aichhorn – Remarks After His Death. In: *Paul H. Ornstein: The Search for the Self*. Vol. I. London, New York: Routledge, 1978. PP.131–133.

References

1. Aichhorn, A. (2001). *Trudnyj podrostok* [Difficult teenager]. April-Press. EXMO-Press. [in Russian].
2. Klyuver, K. (2001). Pravonarushiteli i vozmozhnosti ih terapii [Offenders and their treatment options]. In *Enciklopediya glubinnoy psihologii*. Vol. II. – Novye napravleniya v psioanalize (pp.26–60). Kogito-Centr, MGM. [in Russian].
3. Lapekina, N.N. (2006). Korrektsiya asotsial'nosti i besprizornosti v psikhoanaliticheskoy pedagogike [Correction of asociality and homelessness in psychoanalytic pedagogy]. *Kul'tura i obshchestvo*. URL: <http://www.e-culture.ru/Articles/2006/Lapekina.pdf> [in Russian].
4. Filenko, A.S. (2010). *Psikhoanaliticheskaya pedagogika v Zapadnoj Evrope pervoj treti XX veka* [Psychoanalytic pedagogy in Western Europe in the first third of the twentieth century] (Unpublished candidate dissertation). Yaroslav Mudryi Novgorod State University. [in Russian].
5. Aichhorn, A. (1878-1949). (2020). *International Dictionary of Psychoanalysis*. URL: <https://www.encyclopedia.com/psychology/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/aichhorn-august-1878-1949>.
6. Eissler, K. R. (1977). Abriss einer Biographie August Aichhorns. In Aichhorn A. *Verwahrloste Jugend*. Verlag Hans Huber. [in German].
7. Freud, S. (2014). Preface to Aichhorn's Wayward Youth. In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Vol. XIX (1923-1925): The Ego and the Id and Other Works (pp.271–276). URL: <http://freudians.org/wp-content/uploads/2014/09/Freud-Preface-to-Aichhorns-Wayward-Youth.pdf>.
8. Galatzer-Levy I., & Galatzer-Levy, R. (2007). August Aichhorn. A Different Vision of Psychoanalysis, Children, and Society. *The Psychoanalytic study of the child*, 62, 153–179.
9. Kohut, H. (1978) August Aichhorn – Remarks After His Death. In: P.H. Ornstein (ed.). *The Search for the Self* (pp.131–133), Vol.I. Rotledge.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2020 р.

Стаття прийнята до друку 26.09.2020 р.

Nelin Ievgen

Candidate of Pedagogical Sciences, Psychoanalyst

Institute of Professional Supervision

Kyiv, Ukraine

AUGUST AICHHORN'S ACTIVITY (1878–1949) AS AN EXAMPLE OF THE DISSEMINATION OF IDEAS OF PSYCHOANALYTIC PEDAGOGY

Abstract. In the conditions of the New Ukrainian School research of effective methods of partnership pedagogy is of priority importance. A striking example of this is the work of the Austrian psychoanalyst A. Aichhorn. The purpose of the article is to analyze the ideas of A. Aichhorn and reveal the specifics of the organization of the educational process in terms of alternative educational institutions for juvenile offenders. To do this, we used a set of theoretical methods, including analysis, synthesis and interpretation. As a result of scientific research it was established that A. Aichhorn considered work with pedagogically neglected children in the context of free education and expansion of student autonomy. The analysis revealed the specifics of the organization of the educational process in educational centers, which provided assistance to difficult adolescents. It is established that A. Aichhorn criticized traditional pedagogy and developed his own course of alternative education, which was based on a keen interest in the student's personality and understanding of his psychological needs. It is proved that A. Aichhorn considered working with pedagogically neglected children in the context of free education and the expansion of student autonomy. The specifics of working with the transfer and the protective mechanism of sublimation are disclosed, which allowed children to develop their talents and adapt more quickly to social requirements. It is concluded that in the conditions of realization of the New Ukrainian School and distribution of pedagogy of partnership researches of alternative educational technologies and psychoanalytic pedagogy as one of the most perspective concepts of the present acquire great value. Prospects for further research are seen in the study of A. Adler's contribution to work with defective children and techniques of individual psychology.

Key words: A. Aichhorn; psychoanalytic pedagogy; alternative education; psychoanalysis; preventive education.